

PARLAMENTARİZM VE BUGÜNKÜ ŞEKLİ

I. Giriş. — II. Parlamentarizm ve siyasal kuvvetlerin ayrılması. — III. Klâsik parlamentarizm'in mahiyeti. — IV. Parlamentarizm'in geçirmekte olduğu tekâmül.

III

IV — PARLAMENTARİZMİN GEÇİRMEKTE OLDUĞU TEKÂMÜL

Siyasal kuvvetlerin ayrılması esasına dayanan klâsik parlamentarizmin mahiyetini inceledikten sonra bu rejimin bugün ne gibi bir tekâmül safhası takip etmekte, ne gibi değişikliklerin bu siyasal sistemde yapılmakta olduğunu, bir kelime ile, bugünün parlamentarizminin ne olduğunu ve ne olmak lâzımgeldiğini tetkik edebiliriz.

Genel savaştan sonra meydana çıkan siyasal, sosyal, ekonom-sal ve malî buhranların önünde klâsik rejim parlamenter iş görebilmek kabiliyetini tamamen kaybetmiş bir halde bulunmaktadır. Her yerde bu rejimin inhilâle doğru gittiğine ve bunun yerine yeni bazı siyasal teşekküllerin meydana geldiğine şahit oluyoruz¹⁾. Gerek siyasal kuvvetlerin ayrılması ve bunlar arasında karşılıklı bir tedahül ve çalışma birliğini kuran sistem ve gerekse teşriî kuvvetin icraî kuvvete üstünlüğü rejimi bugünkü ihtiyaçları tatmin

1) Charles Crozat, *Amme Hukuku*, İstanbul 1984, sahife 1.

edebilmek vasfından tamamen mahrumdurlar. Klâsik parlamentarizmin, bugünkü zaruretler karşısında, kendisine ya başka bir istikamet, başka bir çehre vermek veyahut da kabine istikrarsızlığını ve buhranını, Devlet otoritesizliğini doğurmak mecburiyeti karşısında kalmıştır.

Biz bu kabine istikrarsızlığı ve otoritesizliğinin en canlı misalini Fransada görüyoruz. Garbın bu büyük demokrasi memleketinde tatbik olunan Klâsik parlamenter rejimi bugün tamamen hükümet otoritesizliğine müncer olmuş vaziyettedir²⁾. Buhranlar karşısında, klâsik parlamentarizm silahsız ve onların önüne geçmekten çok uzak ve kuvvetsiz bir siyasal sistem mahiyetini iktisap etmiştir. Klemanso, Poankare, Tardio, Gaston Dumerg, Flanden, Laval, gibi bazı otoriter Başbakanlar tarafından riyaset edilen nüfuzlu kabineler istisna edilecek olursa, umumiyet itibarile, Fransa daima otoriteden mahrum nazırlar tarafından idare edilmeğe mahkûm kalmıştır.

Otoritesizlikle beraber yürüyen kabine istikrarsızlığına da Fransa en hakikî bir misal olabilir; nitekim, 1932 teşriî intihabından beri Herio, Pol Bonkur, Daladiye, Saro, Şotan, ikinci Daladiye, Dumerg, Flanden, Buisson, Laval kabinelerinin sırasile birbirini takip etmesi bize Fransadaki kabine istikrarsızlığını açıkça gösterirler. Andre Tardio'nun çok güzel söylediği gibi, Fransa başı olmayan bir vücut haline girmiştir; bu başsızlık, bu buhran Fransada klâsik parlamenter rejiminin ihtiyaca kâfi gelmemesinden doğmaktadır. Teşekkül eden bilûmum kabineler bir kaç günlük ve tamamen otoriteden mahrum bir haldedirler. Kabineler Fransız ulusunun ateşli ve aldatılmış gözleri önünde mütemadi bir resmi geçitten başka bir şey yapamamışlardır. Fransız sayılablarının vazifeleri bir kaç gün evvel itimad ettikleri kabineleri iktidar mevkiinden düşürmekten başka bir şey değildir. Siyasal kuvvetleri ellerinde bulunduran ulus mümessilleri, şahsî siyasal menfaatleri karşısında ulusun, yurdun yüksek menfaatlerini tamamen ihmale doğru gitmektedirler. Ulus mümessillerinin mensup oldukları siyasal partilerin fazlalığı ve parti disiplinsizliği de klâsik parlamentarizmin doğurduğu kabine buhranını, istikrarsızlığını artırmakta çok mühim roller oynamaktadır. Fransa bugün tamamen hükûmetsiz, kabinesiz bir halde yaşamaktadır. Klâsik parlamenter rejimin meydana gelmesini kolaylaştıran 1875 Fransız esas kanunu bu günkü ihtiyaçlara uymaktan çok uzak bir haldedir. Bunu çok iyi bir surette hissedenden Fransız siyasal

²⁾ J. Barthélémy, Crise de la démocratie contemporaine, 1931, sahife 189.

adamları bu kanunun bugünkü zaruretleri karşılayacak bir surette, tadil edilmesi lüzumunu kuvvetle müdafaa etmektedirler. Nitekim, Dumerg bu müdafaasının kabul edilmemesinden dolayı Başbakanlık sandalyasını terketmemişmi idi? Bilfiil idare makinesinin başında bulunan ihtiyar ve tecrübeli hükümet Başkanı bu günün hadiselerini karşılayacak yeni bir siyasal rejimin tesis edilmesini, klâsik parlamentarizm sistemine yeni bir çehre verilmesini çok iyi ve isabetli olarak hissetmişti. Kuvvetlerin tefriki, bunlar arasında tevazün müteakabil tedahül ve çalışma birliği, veyahut bunlardan teşriî organın icraî uzva üstünlüğü artık iflâs etmiş, bugün kıymeti olmayan köhne fikirlerdir. Bunların bugünkü idare makinelerinin işlemesinde katiyen yeri yoktur; yirminci asır siyasal sistemleri olmaktan uzaktırlar.

Fransadaki bu buhranın aynını diğer bazı memleketlerde de görürüz; meselâ: Almanya; nasiyonel sosyalist partisinin iktidar mevkiine geçmesine kadar kabine otoritesizliğine ve kabine buhranına burada da tesadüf ederiz; bu buhran bilhassa son zamanlarda çok şiddetli bir surette kendisini hissettirmeye başlamıştı. İspanya; klâsik parlamenter rejimine kendisini uyduran bu yeni cümhuriyet tamamen bir kabine buhranı, otoritesizliği içinde yaşamaktadır; her tarafta anarşi, her tarafta asayişin, zaptı raptın yoksuzluğu ve kabine istikrarsızlığı burada da tamamen hakimdir. Yunanistan; bu da klâsik parlamenter rejimin iflâsının en canlı bir misali; Yunan kabinelerinin son 935 isyanına ve kırallık rejiminin kurulmasına kadar gösterdiği otoritesizlik, mütemedi bir surette siyasî mücadeleler, iş yapacak uzuvların yokluğu, 1927 esas kanunun kabul ettiği siyasal rejimin bugünkü ihtiyaçlara uymamasından ileri gelmektedir. Bulgaristan; yakın zemana kadar parlamentarizmi tatbik etmeye çalışan Bulgar ulusu da daima iktidarsız kabinelere maliktir; otoritesizlik, istikrarsızlık orada da kendini göstermektedir. Keza Romanya ve Belçika da da buna benzer hadiseler tesadüf olunur.

Klâsik parlamenter rejimini siyasal sistemlerin en iyisi olarak karşılayan memleketler bu nevi sistemle kendilerini idare etmekten aciz kalmış vaziyettedirler. Günden güne çoğalan siyasal ve ekonomsal buhranlar her yerde bunların önüne bu rejimle geçilmenin imkân olmadığı kanaatini doğurmuşlardır. Her tarafta bu sistemi tadil etmek, buna yeni bir veçhe vermek zarureti hasıl olmuştur. Her yerde esas kanunlarda yapılan değişikliklerle veyahut neşrolunan bazı hususî kanunlarla klâsik parlamentarizme yeni bir yol açılmış, ona başka bir şekil verilmeğe başlanılmıştır.

* *

Bugünkü parlamentarizmin almakta olduğu şekil ne kuvvetler arasında müsavat ve müvazene, ne de teşriî organın icraî organa üstünlüğü rejimidir; bilâkis idare eden kabinenin millet mümessillerinden teşekkül eden Kamutaya nazaran otoritesi ve üstünlüğü olan yeni bir sistem. Umumî intizamı temin etmekten aciz olan klâsik parlamentarizm'in yerini icraî organın teşriî uzva üstünlüğü sistemine terketmekte olduğunu kabul etmek zarureti karşısındayız. ³⁾

Her yerde kabineyi otoritesizlikten kurtarmak için teşebbüsler vaki olmaktadır; her tarafta idare makinesini ellerinde bulunduranlara selâhiyet, iktidar vermek temayülü mevcuttur; İcraî organın selâhiyetlerinin genişletilmesi ve kuvvetlendirilmesi rejimi Avrupada ve hattâ Amerikada tamamen kendini göstermektedir. Bu temayül bilhassa son senelerde meydana gelen buhranlardan sonra kendisine yeni bir hız vermiştir. Hali hazırdaki buhranlar daima otoriter bir hükûmetin müdahalesini ve müstakar olmasını zarurî kılmaktadır. Klâsik parlamentarizmin tatbik olunduğu yerlerde kabine-nin selâhiyetleri genişletilmekte ve kendisine iş görebilmek vasfının tanınmasında ufak bir tereddüt bile gösterilmemektedir. Her tarafta evvelce parlamanın selâhiyeti dahilinde bulunan bazı haklar kabinenin selâhiyetleri olmaya başlamıştır; bu hususta bir çok misaller gösterebiliriz: İngilterede; iktisadî ve malî buhranların şiddetli tazyiki altında, icap eden zarurî tedbirlerin sür'atla alınabilmesi için, İngiliz parlamanı Ağustos, Eylül 1931 aylarında kabineye fevkalâde selâhiyetler vermek mecburiyeti karşısında kalmıştır. Amerikada; 29 Nisan 933 de birleşik devletler «congrés»si Cümhur Başkanı Roosevelt'e malî meselelerde, para ve gümrük siyasetinde fevkalâde selâhiyetler tanımıştır ⁴⁾. Belçikada; bütçe ve para meselelerinde kabineye fevkalâde haklar, icabında tamamen serbest hareket edebilmek selâhiyetleri tanılmıştır; hattâ, 16 Mayıs 933 da, Broqueville kabinesine, tatbik olunan kanunları değiştirebilecek, zarurî olan bütün tedbirleri alabilecek fevkalâde selâhiyetler verilmiştir ⁵⁾.

Avusturyada; genel savaştan sonra teşriî meclislerin kabineye üstünlüğü sistemi kabul edilmiş ve fakat zuhur eden dahilî buh-

³⁾ J. Barthélemy, Précis de droit constitutionnel, 1932, Paris S. 95

M. Dendias, Le Renforcement des pouvoirs du chef de l'Etat, 1931 S. 51

⁴⁾ Le temps, 22 - 23 - 30 Nisan ve 12 Mayıs 933

⁵⁾ Le temps, 11 - 18 Mayıs ve 25 Haziran 933

ranların önüne geçebilmek için 7 birinci Kânun 925 de esas kanunda yapılan bazı değişmelerle parlamanın selâhiyetlerinin tahdidine ve buna mukabil kabineye bir üstünlük teminine doğru temayül gösterilmiştir. Fransada; klasik parlamentarizmin esaslı bir surette tatbik edildiği bu memlekette de kabinenin selâhiyetlerinin arttırılmasına doğru gidilmektedir: 1926 da Puankare kabinesine malî hususatta fevkalâde selâhiyetler verilmiştir; 1 Birinci Kanun 929 da Ziraî buhranın izalesi ve Haziran 933 de Gümrük meseleleri hakkında yine kabineye fevkalâde selâhiyetler tanınmıştır; keza, Dumerg, Flenden ve bugünkü Laval kabinelerine de malî hususatta icap eden tedbirleri alabilmek için geniş selâhiyetler verilmiştir ⁶⁾. Çekoslovakya da; 10 Haziran 933 de Çekoslovak Kamutayı hükûmete malî ve iktisadî meselelerin halli için lâzım gelen tedbirlerin alınmasında geniş selâhiyetler tanınmıştır; kabine kanun mahiyetinde umumî hükümleri ihtiva eden kararlarile gümrük tarifelerini istediği gibi değiştirmek, fiyatları kontrol etmek ve bu hususta lâzım gelen bilûmum tedbirleri almak, bütçenin müvazenesini temin edecek zarurî olan prensipleri koymak selâhiyetine maliktir ⁷⁾. Pays-Bas'da; Ziraî hususlarda kabineye geniş selâhiyetler verilmiştir ⁸⁾. Polonya 1926 danberi, Lituvani 1928 denberi, Yugoslavya 1929 dan beri kabinenin selâhiyetlerinin takviyesine doğru kuvvetli bir temayül göstermektedirler. Keza Macaristân, Japonya ve Bulgaristandaki siyasal rejimlerde de icraî organın üstünlüğüne doğru gidilmektedir.

Bütün bu temayüller ve değişmeler klâsik parlamentarizmin değişmeğe doğru gittiğini gösterecek misallerdir. Bu yeni temayüller klâsik parlamentarizmin çehresini tamamen değiştirmektedirler. Devlet teşkilâtında icraî organa en mühim mevkii vererek kanun yapan uzvun eski siyasal nüfuzunun azaltılmasına gidilmektedir. Çünkü, klâsik devlet formülleri artık vazifelerini bitirerek tarihe karışmış bir safhaya girmişlerdir; onlar bugünkü ihtiyaçların icaplarına uymayan birer lüks rejimden başka bir şey değildirler. Klâsik parlamentarizm artık demokrasinin asrî şartlarına tekabül edemeyecek bir hal almıştır. İcraî organın siyasal rolünün bu suretle takviyesi klâsik parlamentarizmin makulleştirilmesi silsilesinin ikmal ve tamamlanmasından başka bir şey değildir.

⁶⁾ Bilhassa bugünkü Laval kabinesi Birinci Teşrin 935 ayının sonlarına doğru umumî hükümleri ihtiva eden çok mühim kararnamele neşretmiştir.

⁷⁾ Le temps 9 ve 10 Haziran 933

⁸⁾ Le temps 27 Nisan 933

*
**

Bugünkü anladığımız manada, parlamentarizm mesul olan Bakanlar tarafından ulusun idarî, iktisadî ve siyasal işlerinin tedviri demektir. Daha kısa bir ifade ile parlamenter rejim, "kabinenin idaresi, ulus mümessillerinin kontrolü,, demektir. Bu tarifimizle, parlamentarizmin siyasal kuvvetlerin ayrılması düşüncelerinden tamamen başka ve hattâ ona zıt bir siyasal rejim olduğunu görürüz. Her ne kadar rejim parlamenter, siyasal kuvvetlerin ayrılmasının uzun ve daimî bir tekâmülünden doğmuşsa da, bu uzun ve daimî tekâmülün parlamentarizme verdiği yeni çehre kendisini tamamen siyasal kuvvetlerin tefriki prensibinden uzaklaştırmıştır. Bugün siyasal kuvvetlerin ayrılması meselesi mevzu bahis değildir ve olamaz; bu ancak, 18 nci ve 19 ncu asırlarda mutlakiyet rejimi altında yaşayan milletlerde, hakimiyeti elinde tutan Devlet Başkanının siyasal iktidar ve selâhiyetlerini tahdit etmek için mevzu bahis olabilir. Bugün ne tek bir şahsın hakimiyeti ve ne de bu şahsın selâhiyetlerinin tahdidini meseleleri münakaşa mevzuu olmaktadır. Bugün, sosyal ve siyasal demokrasiyi ihmal etmemek şartıyla, buhranların önüne geçecek, iş görebilecek, yurdu refaha vardıracak, ulusunu bütün ihtiyaçlarını tatmin edecek, 20 inci asrın arzularına uygun yeni bir rejimin teessüsü meselesi düşünülmektedir. Siyasal kuvvetlerin ayrılması prensibinin bulunduğu bugünkü tekâmül, ekonomsal, sosyal, siyasal ve idarî zaruretler karşısında, tamamen başka bir safhaya girmiş ve kendisile hiç alâkası olmayan yeni bir rejimin doğması ile neticelenmiştir. Bugün ulusun hakimiyeti esasına istinat eden Devlet orgnizasyonuna yeni bir veçhe, yeni bir manzara vermek meselesi esastır ve bu bizi alâkadar etmektedir. Ulusun eğemenliği prensibine dayanan bugünün devlet şekillerinde teşriif ve icraf kuvvetlerin ayrılması esasını düşünmek, tatbik etmek hatalı bir fikirdir. Belki, biz devletin vazifelerini "idare etmek ve kontrol etmek,, diye ikiye ayırabilir ve bunlardan idare etmek vazifesini kabineye, kontrol etmek ödevini de ulus mümessillerine verebiliriz; böyle düşünmekle de, aynı zamanda, klâsik parlamentarizmin bugünkü geçirmekte olduğu tekâmüle ve bugün tatbik olunan siyasal rejimlere de uygun hareket etmiş oluruz. Nitekim, İngiliz liberalcilerinden M. Ramsay Muir de klâsik parlamentarizm'in kaynağı olan İngiliz siyasal rejiminin bugünkü vardığı şekli şu suretle anlatmaktadır: "İngiliz hükümeti, kendisini, siyasal kuvvetlerin Başbakanın elleri arasında toplanması ile tezahür ettirir. Başbakan idare eder, kanun yapar, Kamutaydaki ekseriyet par-

tisine dayanarak parlamenin toplanma zamanlarını, çalışma programını tanzim eder; Başbakanın bu hareketlerine karşı Kamutay evet demekle mukabele eder. Kanun teklif etmek hakkı Başbakana geçmiştir; parlamenin hükümetin tekliflerini kabul etmesi Kabinenin programının aksi sedasından başka bir şey değildir. „

Hakikaten, Ramsay Muir'in söyledikleri tamamen doğrudur: bugün İngiliz kabinesi parlamana nazaran çok kuvvetli bir vaziyettedir. İngilterede "parlamanın tastiki ile kabinenin kanun yaptığı „ fikri tamamen hakimdir. Sydney Low, bidayette idare etmek kuvvetinin Kraliçe Viktorya ile beraber parlamana geçtiğini ve bilâhara bu selâhiyetin kabineye geçerek nazırların otoritesinin tezayüt ettiğini söylemektedir. Bilhassa, Bakanların kanun teklif etmek hususunda haiz olduğu selâhiyet İngiliz kabinesinin siyasal rolünü gittikçe artırmaktır. Hattâ kanun teklif etmek işinin tamamen kabinenin inhisarı altında bulunduğunu da söyleyebiliriz; bugün hemen hemen bütün ehemmiyetli kanunlar kabinenin teklifi ile meydana gelmektedirler. Saylavların kanun teklif etmek hakları tahdit edilmiştir; Parlamenin senevi iki yüz içtimasının ancak 30 unda kanun teklif edebilirler. Buna mukabil, kabineler Parlamenin her içtimasında, Cuma günleri ve salı, Çarşamba günleri saat 8 1/4 den sonraki müddet müstesna olmak üzere, kanun teklif etmek selâhiyetine maliktir. Saylavlara kanun teklif etmek için yalnız Cuma günleri tahsis edilmiştir. Bir ulus mümessilinin teklif ettiği projenin kanun olabilmesi için fazla bir şansın mevcudiyeti lâzımdır. Kabinenin kanun teklif etmek hususunda haiz olduğu imtiyaz saylavların kanun teklif etmek haklarını tamamen boğmuş bir haldedir. Hakikatta, kanun yapan kabinedir. Parlamen kanunları yapan, karar veren bir organ olmaktan ziyade istişarî mahiyette bir meclistir. Bugün İngiliz ulusunu her sahada idare eden kabinedir; parlamen yalnız kontrol ve tenkit etmekle mükelleftir; fakat, tamamen müeyyidesi olmayan bir kontrol ve tenkit. Saylavlar tarafından yapılan isticvap, istizah hiç bir vakit kabinenin siyasal mesuliyetini harekete getirebilecek vaziyette değildirler. İngiliz kabinesinin parlamen tarafından devrildiği hemen hemen vaki değildir ve bunu görmek te tamamen fevkalâde istisnaî bir şey olacaktır. İngilterede nazırların siyasal mesuliyeti parlamen önünde değil, ancak ulus önünde olmaktadır. Kamutay tarafından ademi itimat reyi alan kabine derhal ulus mümessillerini dağıtarak keyfiyeti millete havale etmekte ve onun izhar edeceği reye göre iktidar mevkiini muhafaza edebilmektedir; bugün kabinenin siyasal mesuliyeti Kamutay önünde

değil ulus mümessilleri karşısındadır. Kabinenin otoritesini artıran diğer bir âmil de nizamname yapabilmek selâhiyetidir; İngiliz kabinesinin nizamname yapmak selâhiyeti, Harold Lasky'nın söylediği gibi, bidayette çok fazla tahdit edilmişti; bununla beraber son 25 sene zarfında kabine kendisine bahşedilen bu imtiyazdan çok fazla istifade etmeğe başlamıştır; 1920 senesinde kabine 2480 nizamname yapmıştır. Kabinenin bu selâhiyeti, hakikatta, teşriî uzuv olmak vasfını tamamen kuvvetlendirmektedir.

Görülüyor ki, Parlamentarizm'i "kabinenin idaresi ve parlamen'in kontrolü,, diye tarif etmekle hakikata uymayan bir şey yapmış olmuyoruz. Aynen bunun gibi, "İdare etmek kanun yapmaktır ve bu da Kabineye aittir,, esası da bugünkü parlamentarizm'in hakikî manasını ifade etmektedir. Bugünkü parlamentarizm bu şekilde olmak ve tatbikatta işlemek mecburiyetindedir. Bugünün zarurî ihtiyaçlarını karşılayacak modern bir devlette kanun yapmak, bizzat kabine-nin elinde mevcut olması lâzım gelen en mühim bir selâhiyettir. Stuart Mill'in "gouvernement représentatif,, ismindeki eserinde yazılı "gouverner c'est légiferer,, sözü bugün tamamen tahakkuk etmeğe doğru gitmektedir ve bu da zarurîdir. "İdare etmek kabineye aittir,, sözü ile yalnız mevcut olan kanunların çerçevesi dahilinde hareket etmeği kastetmiyoruz; bilâkis, idare etmek bizzat kanun yapmak demektir. İdare etmek ve kanun yapmak tabirlerinin yekdiğerine çok sıkı bir surette raptedilmesi zarureti, bunların yekdiğerinden ayrılmaması lüzumu kendisini tahakkuk ettirmeğe doğru gitmektedir. Bugünkü parlamenter rejim ancak kabinenin elleri arasında siyasal salâhiyetlerin temerküz ettirilmiş olmasile tahakkuk edebilir ve klâsik parlamentarizm de bunun tahakkukuna doğru tekâmül etmektedir. Şu halde, kuvvetli bir kabine, siyasal selâhiyetlerin heyeti umumiyesini kendi elleri ve iradesi altında tutan otoriter bir Başbakan⁹⁾: İşte bugünkü parlamentarizmin ilk ve zarurî olan kaidesi¹⁰⁾.

⁹⁾ Duguit .Traité de dr. const. Cilt. IV. Sahife : 818.

¹⁰⁾ Burada temas etmek istediğimiz bir nokta vardır: Siyasal kuvvetlerin yalnız kamutayın uhtesinde toplanması parlamentarizme doğru atılmış bir adımdır. Bu tarzdaki siyasal bir rejim, netice itibarile, selâhiyetlerin kabinenin elinde toplanmasına varmaktadır. Çünkü Kamutay bu selâhiyetleri bizzat kullanamadığından bunların istimallerini kendi namına hareket eden ve sıkı bir kontrolüne tabi olan Bakanlarına bırakmaktadır. Kamutay tarafından seçilen Bakanlar bütün işlerin idaresini kendi elleri arasına almaktadırlar; bilhassa bunlar parlamen-in kuvvetli bir ekseriyetine istinat ediyorlarsa ve bu ekseriyetin otoriter şefferi iseler (hükümet idare eder, parlamen kontrol eder) prensibi çok mükemmel bir surette tahakkuk ettirilmiş olur.

Şu halde, en evvelâ yapılması lâzımgelen şey, Montesquieu sisteminde olduğu gibi, salahiyetleri yekdiğerine müsavi iktidarda organlar arasında ayırmaktan ise, bunları kabinenin elleri arasında temerküz ettirmektir. Fertlerin hukuk ve menfaatlarının himayesi için, siyasal kuvvetlerin mütemadi ihtilâfi rejimi yerine serbest tenkit ve kabinenin Kamutay tarafından umumî kontrolü sistemini kurmak ve bütün selâhiyetleri kabineye vermek; hükûmete kanun mahiyetinde, hattâ mevcut kanunların hükümlerini değıştirebilecek şekilde, karar verebilmek selâhiyetini tanımak lâzımdır. Yalnız, sonradan, bu kararların Kamutay tarafından tastik edilmesi, kanuniyetinin tanınmış olması şartile. Böylece, hem kanun yapmak kolaylaşmış olur ve hem de bu günkü parlamentarizm'e zarurî olan "kanun yapmak kabineye aittir," prensibi hakikatlaştırılmış olur.

* *

Bu günkü parlamentarizm'in ikinci mühim prensibi de bütün kuvvetleri istimal eden veya edecek olan Bakanların Kamutaya karşı siyaseten mes'ul olmalarıdır. Kabine nihayet Kamutayın bir vekili veya onun yarattığı bir organ olduğuna göre, kendisinin ulus mümessilleri önünde mes'ul olması lâzımdır. Kanun yapmak kabineye aittir; fakat, buna mukabil, Kamutay hükûmeti kontrol eder ve icabında nazırların mes'uliyetini tahrik ederek onları iktidar mevkiinden düşürebilir; yirminci asırda kanun yapmak Kamutaya değil kabineye aittir; lâkin, kanun yapan kabine azalarının her vakit Kamutay tarafından azledilebilmesi şartile. Fertlerin hukukunu, menfaatini, hürriyetini teminde bunu istemektedir. Parlamentarizmin bu günkü manasında, vatandaşların hukukunun teminini kuvvetlerin ayrılmasında değil, hükûmetin muamelelerinin Kamutay tarafından kontrol ve tenkidinde, hattâ, tastikinde aramak lâzımdır. Ancak, bu tenkit ve kontrol fertlerin hukukunun bir teminatı olmuş olur; ancak tenkit, kontrol ve münakaşa neticesi olarak, kabine tarafından verilen kararların, ulusun yüksek menfaatlerine uygun olup olmadığı tesbit edilir; uygun olanlar kabul edilir, olmayanlar da ulus lehine olmak üzere lâzımgelen değışikliklere maruz kalır.

Hükûmet idare etmek hususunda bütün iktidara malik olacak; lâkin, Kamutay önünde yaptığı işlerden dolayı daima hesap vermek ve ona kendi kararlarını, tarzı hareketini kabul ettirmek şartile. Parlamenter bir hükûmet aynı zamanda isticvap edilen, izahat vermeğe icbar edilen, tenkit ateşine daima maruz kalan hükûmet demektir. Serbest bırakılan her kuvvet, her iktidar

tehlikelidir. Başkaları tarafından daima kontrol edileceğini, başkalarına daima hesap vermek mecburiyetinde olduğunu bilen şuurlu bir kuvvetten hiç bir vakit fenalık gelmez. Bugünkü demokrasi mefhumu da, bu şüpheli ve fenalık yapması ihtimal dahilinde bulunan kuvvetlere karşı bir mukavemet tesisi ile ifade edilmek lâzımdır. Bakanlar daima isticvap edilmeli, izahat vermeğe icbar edilmiş olmalıdır. Bir kelime ile, yaptığı her muamelenin karanlık kalan yerlerini aydınlatmağa tazyik edilmelidir. Zaten Cümhuriyet rejiminin bütün fazileti, serbest bir tenkidin varlığı, serbest bir düşüncenin kendisini tabi kılmadan evvel alınan herhangi bir karara karşı muhalefet ederek mukavemet etmesile kaimdir ve bunu yapmak ta ulus mümessillerine aittir; aksi takdirde, Cümhuriyet rejimi ortadan kalkmış olur. Fertlerin hukukunun temini, bütün selahiyetleri elleri arasında toplayan Bakanların sayılabar önünde mes'ul olmalarını istemektedir.

*
* *

Bugünkü parlamentarizm'in istediği üçüncü bir prensip de Bakanların, bütün iktidar ve kuvvetin kaynağı olan ulus mümessillerinin arasından seçilmiş olmasıdır; Bakanların Parlamenin üyeleri arasından intihap edilmeleri lâzımdır. Kabine, Bagehot'un dediği gibi, parlamenin bir komisyonu; Max Veber'in söylediği gibi, Kamutayın sinesinden seçilmiş bir uzuv olmalıdır; hükümetin parlamanda mevcut olan ekseriyet partisinin otoriter şeflerinden teşekkül etmiş mütecanis bir heyet olması lâzımdır. Aksi takdirde, Kamutay haricinden seçilen Bakanlarla parlamen arasında ahengin, çalışma birliğinin temini güçleşecektir; J. Barthélémy'nin söylediği gibi, parlamen dahilinden seçilmeyen Bakanlarla ulus mümessilleri arasındaki mücadeleler, tenkitler şiddetli olmayacağı gibi bugünkü parlamentarizm'in Kabinede aradığı - bilahara bu noktaya temas edeceğiz - istikrar yani iktidar mevkiinde durabilmek ihtimali de zayıflamış olacaktır ¹¹⁾).

*
* *

Parlamentarizm'in esaslı prensiplerinden biri olarak bütün iktidarın Bakanlara verilmiş olmasını söyledik. Bununla beraber, tatbikat noktai nazarından, bütün selâhiyetin kabineye verilmesi kâfi değildir; aynı zamanda Bakanlara, bu selâhiyetleri kullanabilmek için iktidar mevkiinde kalabilmesinin de temini lâzımdır. Bakanlara kanun yapmak

¹¹⁾ J. Barthélémy, Précis de droit constitutionnel 1933 Paris S. 330

selâhiyetini vermekle mesele halledilmiş olmaz; hükümete bir istikrar temin etmek, nazırların siyasal mesuliyeti ile kabinelerin sık sık değişmesi hadiseleri arasında ahenk tesis etmek zarureti vardır. Çünkü, bugünkü parlamentarizmin tahakkuku kabinelerin uzun zaman yaşamasına, iktidarda kalmasına bağlıdır. Aksi takdirde, yani hükümet sık sık değişecek olursa, bütün siyasal selâhiyetleri onun elleri arasında toplamakta bir faide yoktur; çünkü, kabine bu selâhiyetleri kullanmak için bir zamana, vakte, bir müddete malik olmayacak; hükümetde ufak bir daimiyet olmadığı takdirde kabinede ne bir otorite ne de bir canlılık, iş yapabilmek mevzuu bahis olmayacaktır. Şu halde, kabinenin iktidar mevkiinde kalmasını temin edecek çarelerin parlamentarizm'de mevcudiyeti zarurî görülmektedir:

Bakanların sık sık iktidar mevkiinden düşmesini ve bunun sebebiyet verdiği iktidar zafını göz önünde tutan bazı memleketlerin esas kanunlarında, Kamutay tarafından izhar olunacak ademi itimat reyinin bâzı usullerle tahdit edilmiş olduğunu görürüz. Bunlardan gaye de kabinelerin çok serî, tesadüfi ve sık devrilmelerinin önüne geçmek; parlamandan hürriyetine tecavüz etmeksizin, kabinenin lehine olmak üzere, acele ve düşünmeden verilen itimatsızlık reyine karşı Bakanlara bazı garantiler bulmaktır. Meselâ: Çekoslovakya esas kanununun 75 inci maddesine göre, kabinenin şiyaseten mes'ul olması için evvelâ Kamutayın mutlak ekseriyetinin reyine ihtiyaç vardır; bundan başka, izhar olunan bu reyin alenî olması, itimatsızlık teklifinin en az 100 sayılay tarafından imza edilmesi ve bu hususta 8 gün zarfında bir rapor hazırlamakla mükellef olan hususî bir encümenden geçmesi lâzımdır. Yine aynı şekilde, Avusturya esas kanununun 74 üncü maddesinde, Prüsyaya esas kanununun 57 inci maddesinde buna benzer hükümlere tesadüf olunur; keza, 1927 tarihli Yunan esas kanununun 88 inci maddesinde kabinenin tesadüfi devrilmesine karşı alınmış bazı tedbirler vardır: Ademi itimat teklifinin en aşağı 20 sayılay tarafından imza edilmiş olması ve hangi müzakere sebeble itimatsızlık teklif ediliyorsa o müzakerenin mevzuunun tasrih edilmiş olması lâzımdır; fazla olarak; yapılan bu itimatsızlık teklifinden 2 ay geçmedikçe aynı mevzuu ait ikinci bir itimatsızlık teklifi yapılamaz; bununla beraber, bu teklif sayılayların yarısı tarafından yapılacak olursa bu iki aylık müddet mecburi olmaktan çıkar; itimatsızlık teklifinin tetkiki, tevdiinden itibaren 2 gün geçmedikçe yapılamaz ve bu tetkik 5 günden fazla uzayamaz ki, bu hükümlerle, kabinenin anî devrilmelerine karşı nisbeten bir set çekilmiş olunuyor demektir.

Kabineye istikrar temini için düşünülen ikinci tedbirde, iki meclis usulünün kaldırılarak, demokrasi prensiplerine daha uygun olan ¹²⁾, tek meclis sisteminin kabul edilmesidir. Biraz evvel söylemiştikki bugünkü parlamentarizmde bütün selâhiyetleri elleri arasında bulundurmak mecburiyetinde olan kabine ulus mümessillerinin kontroluna tabi ve her vakit onlara hesap vermekle mükelleftir; tabiatile ulus mümessillerinden mürekkep meclisin ikiliği halinde bu kontrol her iki kurultay tarafından olacaktır. Filhakika her iki meclise de hesap vermekle mükellef olan kabine, hakikatta ulus, mümessillerinin daha sıkı bir kontroluna tabi olacaktır; lâkin, buna mukabil, bugünkü parlamentarizmin kabinede mevcudiyetini zarurî bir şart olarak kabul ettiği, aradığı istikrar hassası daha fazla tehlikeye maruz kalmış olacaktır. Bilhassa, iktidar ve selâhiyet noktai nazarından yekdiğerine üstün olmayan, aynı seviyede bulunan iki meclis mevcut olacak olursa, Fransada olduğu gibi, kabine düşmeleri sık sık tekerrür etmekten geri kalmıyacaktır. Bugün Fransız Senası say-lavlar meclisi gibi kabineyi düşürmek ¹³⁾, kontrol etmek, isticvap etmek, tenkit etmek selâhiyetlerine maliktir. Kendisini Saylavlar meclisinden kurtaran bir kabinenin aynı zamanda Senanın da itimadını kazanması, onun da yaptığı tenkitlere tatmin edici cevaplar vererek yapılan mücadeleden muzaffer çıkmış olması lâzımdır. Aksi takdirde, meclislerden birinin itimadına diğzerinin itimatsızlığına mazhar olan Bakanlar heyeti iktidar mevkiini terketmeğe mecbur olacaktır. Nitekim, tatbikatta ekseriya böyle olmaktadır; her iki meclise karşı mes'ul olan Fransız kabinelerindeki daimî istikrarsızlığın sebeplerinden biri de siyasal mesuliyetin iki taraflı olmasıdır. Hele ulus mümessillerinden teşekkül eden meclislerde, ekseriyeti teşkil eden siyasal partiler aynı değillerse istikrarsızlık daha şiddetli, hararetili ve daimî olmaktan geri kalmıyacaktır.

Kabinelerin mütamadî bir surette düşürülmesinden başka bir işe yaramıyan ikinci bir teşriî meclisin mevcudiyeti usulü, Almanya, Estonya, Avusturya, Yugoslavya, Finlandiya, Lettonie, Lituanie, Türkiye devletlerinin organizasyonlarında yer bulmadığı gibi, Fransa ve İngilterede de ikinci teşriî meclislerin kaldırılması hususunda şiddetli bir cereyan vardır. Bilhassa eski İngiliz Başbakanı Makdonalt Lortlar kamarasının lüzumsuz ve ortadan kaldırılması lâzımgeldiği fikrini zaman zaman hararetle müdafaa etmiştir. Halihazırda,

¹²⁾ H. Kelsen, *Revue du Droit public* 1929 S. 468

¹³⁾ 1913'de Briand, 1925'de Herriot, 1931'de Tardieu, 1932'de Laval kabineleri Fransız Senası tarafından iktidar mevkiinden düşürülmüşlerdir.

Lortlar Kamarası kabineyi düşürmek selâhiyetinden tamamen mahrum, siyasal rolü olmıyan ehemmiyetsiz bir meclistir.

Ulus mümessillerinden mürekkep meclislerin ikiliğini isteyenlerin istinat ettikleri en mühim nokta, tek meclisin kanun yapabilmek hususunda haiz olduğu kabiliyetinden şüphe edilmesidir. Tek meclis usulüne istinat edilen bu mahzurun bugün bir kıymeti yoktur. Çünkü, kanunu yapan hiç bir vakit ulus mümessilleri değildir; kanunu yapan idare edenler ve onların yardımcısı mahiyetinde olan teknisiyenlerden mürekkep zümrelerdir: Devlet Şurası, yüksek iktisat meclisi, her Bakanlıkta mevcut olan ihtisas sahibi kimselerden mürekkep encümenler, heyetler kanunların projelerini hazırlarlar, icap eden zarurî hükümleri vazedeler ve nihayet ulus mümessilleri de, bazı ufak değişmelerle, bunları kabul ederler. Hatta bugün, bundan evvelki satırlarımızda söylediğimiz gibi, iş bu safhadan daha ileriye gitmiştir. İdare edenler parlamen tarafından kendilerine verilen fevkalâde selâhiyetlere dayanarak kanun mahiyetinde olan kararları ile icap eden tedbirleri alırlar, bunları tatbik ederler, tadil ederler, ondan sonra da muayyen bir müddet zarfında Kamutayın tastikine gönderirler. Kanun mahiyetinde kararname yapmak selâhiyetinin kabineye verilmesi usulünün tatbikine doğru gidilmesi hususunda her tarafta gösterilen temayülleri daha evvel söylemiştik. Hulasa, idare edenler tarafından verilen kararları, vazedilen umumî prensipleri kabul ve tasdik edecek, idare edenleri kontrol ve tenkit edecek ulus mümessillerinden mürekkep tek bir meclisin, yapılan kanunları kabul ve tastik ederken göstereceği ehliyetsizlik ve kabiliyetsizliği, idare edenlerin etrafında bulunan teknisiyenler fazlasile telâfi edebilirler.

İktidar sandalyasını işgal eden kabineye, kendisine tanılan selâhiyetleri kullanabilmek için, bu mevkide kalabilmesinin temin edilmiş olması zarurîdir demiştik. Bu zarureti tahakkuk ettirecek tedbirlerden biri de kabineye kamutayı feshedebilmek selâhiyetinin tanınmış olmasıdır. İdare edenlerin iktidar mevkiinde kalmalarını teminde en mühim âmil olan " fesih „ parlamentarizmin zarurî ve lüzumlu bir unsurudur. Bu zaruret bilûmum hukukçular tarafından kabul edilmiştir¹⁴⁾.

Kamutayın idare edenler tarafından feshedilmesi İngiliz esas teşkilât Hukukunun tatbikatından doğmuştur. Bidayette, fesih müs-

¹⁴⁾ Duguit, *Traité de droit constitutionnel* 1924, cilt 4 S. 581

Gaston Jèze, *Les Principes générales du Droit administratif*, cilt 2, S. 636

Hauriou, *Éléments de droit constitutionnel* cilt 1, S. 175, cilt 2 S. 182-185

tebit Devlet Başkanının, ulus mümessillerinden mürekkep meclisin Devlet Başkanının selâhiyetlerini tahdit etmek hususunda vaki olan teşebbüslerini durdurmak için, müracaat ettiği bir vasıta idi. Devlet Başkanı, Kamutayı dağıtma selâhiyetine dayanarak, ulus mümessillerini azleder ve onları isterse yeniden seçim yapılmak suretile içtima davet eder, isterse yeni bir kamutayın toplanmasına lüzum görmezdi¹⁵⁾. Bittabi, bu tarzdaki dağıtma bizim bugünkü manada sandığımız bir fesih değildi; daha ziyade Krala karşı gelen ulus mümessillerine, tekrar davet edilmemek üzere, Devlet Başkanı tarafından İzin verilmesi demektir. Ulus tarafından intihap olunan mümessillerin temsil hakları için bir müddet, içtimaları için muayyen bir zaman kat'iyen mevzuu bahsolmadığı gibi, dağıtılan bir parlamanın yeniden seçim yapılmak suretile içtima çağırılması hususunda Kral bir müddetle de bağılı değildi. Bilâhara, İngiliz ulusunun Kralın selâhiyetlerini tahdit hususunda gösterdiği şiddetli reaksiyonların neticesi olarak, ulus mümessillerinin temsil haklarının bir müddetle bağlanması, parlamanın muayyen zamanlarda toplanması gibi prensipler 17 nci asrın sonlarında, ikinci İngiliz inkilâbını müteakip, kabul edilmiştir¹⁶⁾. Bununla beraber, Kralın istediği zaman «La Chambre basse» sı, hiç bir şart ve kayda tabi olmadan, feshedebilmek selâhiyeti yine kendisine bırakılmıştı. Devlet Başkanının parlamayı feshetmek hususunda haiz olduğu bu mutlak selâhiyet bilâhara diğer bir kayda tabi kılınmıştı: Kral parlamayı feshedebilir; fakat, feshedilen parlamayı yerine yenisini getirmek şartile. İngiliz Devlet Başkanları kendilerine verilen parlamayı dağıtma selâhiyetini ancak 18 inci asra kadar muhafaza edebilmişler; nüfuzlarını, otoritelerini, siyasal rol ve ehemmiyetlerini kaybetmeğe başladıkları andan itibaren, diğer selâhiyetlerle beraber, Kamutayı fesih edebilmekte kabinenin, Bakanların elleri arasına geçmiştir. Fesih, kabinenin siyasal mes'uliyetine karşı Bakanların Kamutaya karşı kullandığı bir silâh, kabinenin istikrarını temin edecek bir vasıta, müstebit bir parlamanın ortadan kaldırılmasına yarayan bir usul ve nihayet ulusun devlet işlerine iştirakini meydana getirecek bir nevi referandum mahiyetini almıştır.

15) William Stubbs, Histoire constitutionnelle de l'Angleterre. C. II. S. 739 C. 3 S. 560

16) Anson, Loi et pratique constitutionnel de l'Angleterre 1903 S. 83
Lawrence Lawel, Le gouvernement de l'Angleterre 1910 C. I S. 297

İngilterede teessüs eden parlamanın feshedilebilmesi prensibi, bilâhara klâsik rejim parlamenterle beraber Fransaya geçmiş ve 1814 esas kanununun 50 inci maddesi ile kabul edilen bu usul, ilk defa, 1816 da, 18 inci Louis tarafından tatbik edilmiştir ¹⁷⁾.

Klâsik parlamentarizm'de fesih hakkı Devlet reisinin selâhiyetleri meyanındadır; bu hak doğrudan doğruya Devlet Başkanınıdır. Fakat, parlamentarizmin bugünkü vardığı tekâmül, bu hakkı Devlet Başkanından alarak kabinenin elleri arasına atmaktadır; Bakanların iktidar mevkiinde kalmasını temin edecek fesih selâhiyeti, Devlet Başkanına değil kabineye, idare edenlere verilmiş olmalıdır. Mademki, iktidarda kalmada devam idare edenler için mevzuubahistir; madamki, parlamen önünde tenkit edilen, kontrol edilen, hesap vermeğe icbar edilen Bakanlardır; o halde, bunlar arasında birliği temsil eden Başbakana bu selâhiyetin verilmiş olmasını, icabında onun tarafından istimal edilmesini temin etmek lâzımdır. Bugün İngilterede parlamayı feshedebilmek tamamen Başbakanın selâhiyetine dahildir. Fransada da Gaston Dumerg kabinesi, bu selâhiyetin hükümet reisine verilmesi hususunda yaptığı teklifi kabul ettiremediğinden istifa etmiştir. Bununla beraber, fesih hakkının Başbakana verilmesi hususunda Fransada kuvvetli bir cereyan vardır. Bu cereyanın en başında Fransız eski Başvekillerinden André Tardieu'yu görmekteyiz. Bugünkü hükümet otoritesizliğine karşı en mühim çare olarak fesih hakkının kabineye verilmesini söyleyen Fransanın bu otoriter siyaset adamı fikirlerini fırsat buldukça hareketle müdafaa etmektedir ¹⁸⁾. Bugünkü Başvekil Laval de, icabında Kamutayı dağıtacağını söylemekten ve bu suretle ulus mümessillerine meydan okumaktan geri kalmamaktadır.

Bu günkü parlamentarizmde, ulus mümessillerinin itimadını ka-

¹⁷⁾ Bizim 1876 1908 esas kanunlarında Devlet Başkanına fesh hakkı verilmiştir. 1921 esas kanunumuz bu hususta sarih bir hükmü ihtiva etmemekle beraber, 1924 temel yasasında parlamanın ancak kendi kendini dağıtabileceği esası kabul edilmiştir.

¹⁸⁾ André Tardieu, Le temps 28/1/933

• Illustration, 18 şubat 933, 4 Mart, 1 Nisan, 22 Temmuz 933

Maurice Ordinaire, Le vice constitutionnel S. 57

• Les éléments d'une réforme parlementaire. «Revue politique et parlementaire 1929».

Gaston Dumerg'in Eylül ve birinci teşrin 934 aylarında Radyo ile verdiği söylevler.

M. Gandance, Eylül 934 de İstanbulda toplanan arsiulusal parlamentolar kongresinde verdiği söylev.

zanamayan kabine ya istifa edecek, veyahut dağıtma selâhiyetine müracaat ederek Kamutayla kendisi arasında mevcut olan ihtilafın hallini ulusun yeniden seçeceği kimselere bırakacaktır. Dağıtma selâhiyetini kullandığı takdirde, ulus kabine ile Kamutay arasında hakem rolünü oynayacak; kabine kendisine tanılan bu selâhiyetin kullanılmasile her vakit Kamutayı tehdit edebilecek, tesadüfi kabine buhranlarına mani olacaktır. İktidar mevkiinde bulunan Başbakan kendisine itimat reyi verenlerin irtibat ve sadakatini idame ettirebilecek; Kamutayla kendisi arasında husule gelecek basit görüş farklarını, ehemmiyetsiz anlaşamamazlıkları Ulus mümessillerini dağıtmak korkusu altında ortadan kaldıracaktır. Kabinenin Parlamanı dağıtabilmesi, kendisine itimat reyi veren saylavlar arasında disiplin meydana getirecek ve şahsi ihtirasları firenleyecek; Parlaman içinde inzibatı temin edecek ve nihayet, bu suretle, tesadüfi kabine değişmelerine mani olacaktır. Kabine değişikliği de ancak ulusun dağıtılan Kamutayın fikrini tercih etmesile olacaktır. Böyle bir vaziyette bulunan parlaman, bittabi, kabineye itimatsızlık reyi verirken gayet hassas ve dikkatli bulunmak zarureti karşısında kalacaktır; aksi takdirde, ulus mümessili olmak sıfatını kaybetmeleri tamamen ihtimâl dahilindedir. Yakın zamana kadar, İngilterede, muhafazakârları Makdonald'ın otoritesi altında bulunduran şeyin, Başbakanda mevcut kamutayı dağıtma selâhiyetinin olduğunda hiç şüphe etmemek lâzımdır. Eğer, Makdonald kendi rızasile kabine reisliğinden istifa etmeseydi, kendisinin o mevkiden çekilmesi ancak kullanacağı dağıtma selâhiyetinin menfi bir neticeye varmasile olacaktır.

*
* *

Şimdiye kadar daima Bakanlardan, Başbakandan, Kamutaydan bahsettik. Devlet Başkanının parlamentarizmin bugünkü şeklinde ne rol oynayabileceğine hiç dokunmadık. Acaba, bugün teşekkül etmekte olan siyasal rejimde, parlamentarizmin yeni şeklinde devlet Başkanının siyasal rolü ne olacaktır? Devlet organizasyonunda kendisi ne gibi bir yer alacaktır?

Parlamentarizmin bugünkü şeklinde Devlet Başkanı, ister kral ister cumhur başkanı olsun, esas teşkilât Hukuku kitaplarında ve derslerinde halâ söylendiği gibi icra kuvvetinin reisi olmak vasfını muhafaza etmiş değildir; devlet başkanı bugünkü siyasal rejimlerde icraf kuvvetin hakikî reisi olmaktan çok uzaktır. Esas kanun-

larda devlet reisine bir çok selâhiyetler tanınmıştır; hakikatte, hiç bir vakit, bunları Devlet Başkanı kullanmak vasfını kendinde taşıyamamaktadır¹⁹⁾. Bu selâhiyetleri kullananlar idare edenlerdir; yani, bakanlardan mürekkep kabine. Bugün İngiltere kralı, hakikatte tamamen kaybolan, bir çok siyasal selâhiyetlere maliktir. Tatbikatta, siyasî ve cezaî mesuliyetlerden tamamen uzak bulunan İngiliz Devlet Başkanı, nazırların fikirlerini ve takip ettikleri programı kabul etmekle mükelleftir. Kralın her sene verediği söylevlerdeki sözler hakikatte Bakanlarıdır. Kralın yapacağı bütün konuşmalarda muhakkak bir nazırın mevcudiyeti de şarttır; Devlet Başkanı Bakanların nezareti altında bulunan bir mahpustan başka bir şey değildir. İngiltere kralı Bakanları azledebilmek selâhiyetini de 1860 dan beri kaybetmiştir; Bakanlardan birini azletmek isterse birinci nazırın rızasını, muvafakatini almakla mükelleftir. Kralın Başbakanı seçmek selâhiyeti de, siyasal partilerin bugünkü vaziyetile, tamamen tahdit edilmiştir; kendisine, ekseriyeti kazanan siyasal partinin evvelce hazırladığı kabineyi, bakanları iktidar mevkiine çağırarak ödevi düşmektedir. Hakikatte, kabineyi tayin eden kral değil ulus, yani millet tarafından yapılan teşriî seçimdir²⁰⁾.

İngiltere Devlet Başkanının siyasal vaziyeti Fransada da tamamen aynıdır. Cumhur Başkanı Poincaré, kendi şahsî fikirlerini daima terk ve başkalarının siyasal düşüncelerini kabul ettiren Devlet Başkanlığından her vakit şikâyet etmekte idi²¹⁾. Genel savaştan sonra yapılan Versailles muahedesi kendi arzu ve kanaatları hilâfına imzalamak mecburiyetinde kalmıştı; bu hususta fikirlerini kabul ettirmek şöyle dursun, hatta dinleyecek bir nazır bile bulamamıştı; her zaman Clemanceau'nun "idare etmek kabineye aittir," sözü ile karşılaşmıştır²²⁾. Fransada teessüs etmekte olan bu siyasal sistemi değiştirmeğe teşebbüs edecek devlet Başkanı eski Cumhur reisi Millerand'nın 1924 de uğradığı akıbetle maruz kalacağından tamamen emindir²³⁾. Devlet Başkanı için, Thiers'in 1829 de söylediği gibi, "Kral icrayı saltanat eder, idare etmez," düsturu Fransada ve hatta Avrupanın ekseri devletlerinde tamamen hâkimdir ve tahakkuk etmiştir: İngiltere, Fransa, Çekoslovakya, Polonya, İspanya, Belçi-

19) Boutmy. Etudes Politiques. S. 110

Barthélemy - Duez. Précis de dr. Const. S. 580

20) René Capitant, Régimes parlementaires «Mélanges Carré de Malberg», S. 40-41.

21) Poincaré'nin 938 de neşrolunan hatıralarına müracaat.

22) Poincaré. Au service de la France.

23) Capitant (R.), Régimes parlementaires, S. 46-47

ka, Avusturya, Romanya, Yunanistan devletlerinin siyasal rejimlerine göz gezdirecek olursak iktidarı ellerinde bulunduranların Devlet Başkanları olmadığını görürüz. Hatta, Almanya bu hususta daha ileriye giderek Hindenburg'un ölümünden sonra yeni bir Devlet Başkanının getirilmesinde lüzum görmemiştir.

Her yerde Devlet Başkanlarının rolleri, siyasal ehemmiyetleri tamamen azalmaktadır. Esas kanunların kendilerine verdiği fevkalâde selâhiyetlere rağmen, bunlardan hiç birini kendi şahsî görüşlerine göre kullanmakta serbest değildirler.

Bugün, Devlet Başkanı Parlamentarizm'in talî olan bir uzvu haline girmiştir. Kendisinin Devlet organizasyonundaki ödevlerini şu suretle hulâsa edebiliriz: Kabine buhranı halinde, kabinenin istifası zamanında yeni teşekkül edecek hükûmetin Başkanını seçmektir²⁴⁾. Bu ameliyede parlamandaki ekseriyet partisinin otoriter şefini iktidar mevkiine çağırarak olacaktır. Siyasal partileri nazarı dikkate almadan, onların itimadına mazhar olamayacak bir kimseyi hükûmet Başkanı olarak iktidar mevkiine getirebilmesine imkân yoktur.

Devlet Başkanının diğer bir rölü de, idare edenlerin nasihatçısı mahiyetinde olmasıdır²⁵⁾. Bu sıfatla, kabine içtimalarına iştirak eder, orada söz söyler, fikirlerini anlatır; lâkin, bu fikirleri ve düşüncelerini kabine kabul etmek mecburiyetinde değildir²⁶⁾. Bundan başka, kabinenin verdiği kararları Devlet Başkanı sıfatıyla imza eder. Devlet Reisi kamutayın ekseriyetine dayanan bakanları azledemediği gibi kamutayı da dağıtamaz. Fransada

24) M. Hauriou. Précis de droit constitutionnel. S. 364

25) M. Haurion. Précis de droit constitutionnel. S. 364
Capitant (R.), Régimes Parlementaires, S : 48

26) Burada, yurda yaptıkları çok yüksek hizmetlerinden dolayı, ulusun itimadını ebedî bir surette saklayacak olan devlet Başkanlarının idare organizasyonunda oynayacakları mühim rollere de temas etmek istiyoruz. Bu yüksek şahsiyetlerin gerek kabinede ve gerek kamutayda serdedeceği kıymetli mütalâa ve fikirlerin hakikatta çok mühim ve yüksek mevkileri vardır ve bu mevki de ancak onların saygı değer şahsiyetlerine muzaftır. Gerek kabinenin ve gerekse kamutayın ve gerekse ulusun, kendisine daima borçlu bulunduğu böyle bir Devlet Başkanının direktiflerine, fikirlerine, görüşlerine her zaman ihtiyacı vardır ve bu da yurdun, ulusun menfaatinadır. Çok güç olarak ortaya çıkan bu yüce dâhilerin fikirlerinden ulusun kabil olduğu kadar fazla istifade etmesi, kendisini bilen şuurlu bir kütle için, zaruridir. Böyle bir devlet başkanının direktiflerinin ulusa ne kadar faydalı olacağını anlamak için büyük şefimiz Atatürk'ün, az bir zaman zarfında Türk ulusuna verdiği direktiflere, başarttığı işlere ve Türk yurduna yaptığı büyük hizmetlere bakmak kâfidir.

Cumhur Başkanı, en sıkışık ve buhranlı zamanlarda bile, 1875 esas kanununun kendisine verdiği "dağıtma,, hakkından istifade edememektedir; çünkü buna müracaat edecek Devlet reisi, Mac-Mahon'un vaziyetine düşeceğinden korkmaktadır²⁷⁾.

Devlet Başkanının otoritesizliğinin ve selâhiyetsizliğinin sebepleri nelerdir? Neden bugünkü Parlamentarizm kendisinin siyasal rolünü hiç derecesine indirmektedir ?

Bugünkü Devlet Reislerinin otoritesizliğini icap ettiren en mühim sebep, onlar için siyasal mes'uliyetin mevcut olmamasıdır; yani, yapılan işlerden dolayı Komutaya karşı hesap vermek, ve bunlardan dolayı icap eden mes'uliyeti üzerine almak külfetinden tamamen mahrum olmalarıdır. Devlet Başkanlarının gayri mes'ul oluşu, mutlakiyet rejimlerinden bugünkü siyasal sistemlere intikal edegelen bir prensiptir. Eskiden Devlet Reisleri için siyasal mes'uliyet yoktu; çünkü, kendileri aynı zamanda kanunu yapan, kanunu icra eden ve ihtilâfları halleden birer uzuvdular; Gayet tabii olarak, bu vaziyette bulunan bir Devlet Reisi için mes'uliyet mevzuubahs olamazdı. Mutlakiyet rejiminde Devlet Reisi için mevcut olan bu mesuliyetsizlik prensibini bugün de idame ettirmek doğru görülmemektedir; çünkü, serbest bırakılan her iktidar ve otorite daima tehlekelidir; onu daima kontrol etmek ve bunun bir müeyyidesi olan mes'uliyeti de tatbik etmek lâzımdır. Eğer mes'ul edilmemek isteniliyorsa, bu takdirde, selâhiyetten mahrum edilmiş olması lâzımdır. Bugünkü siyasal rejimlerde, selâhiyet ve mes'uliyetin daima beraber bulunması zarurîdir. Otoriteyi mes'uliyetin takip edeceğini ve yahut mes'uliyetin ancak selâhiyetle beraber olacağını kabul etmek bugünkü siyasal fikirlerin, telekkilerin zarurî neticeleridir. Şu halde, mademki bugünkü esas kanunların hemen hepsi Devlet Başkanı için mes'uliyeti kabul etmemiştir; o halde, kendilerinin selâhiyetten de mahrum olmaları bu mes'uliyetsizliğin tabii bir neticesidir.

Bugünkü esas kanunların Devlet Başkanlarına tanıdığı selâhiyetleri hakikatte kullanan Bakanlardır; çünkü, bu kullanmadan doğacak siyasal mes'uliyet yalnız onların omuzları üzerindedir. Kabinenin yapacağı işlerden dolayı mes'ul olan Bakanların, Devlet Başkanının görüşlerine göre hareket etmemesi, gayet tabii olarak meydana gelmektedir. Her Devletin Başkanı, görünüş itibarile, kendisine idare edici süsünü vermektedir; lâkin, zahiri olan bu hareketlerin,

²⁷⁾ Capitant (R.), Régimes Parlementaires, S. 46-47

kendisini idare eder gibi gösteren bu hadiselerin hakikî faileri Bakanlar ve onların hakikî siyasal şefi olan Başbakan'dır. Yurdun dahilî ve haricî siyasetini idare edenler, ulusun işlerini görenler, yapılan işlerden dolayı mes'uliyeti yorgun omuzları üzerinde taşıyanlar Bakanlar ve Başbakan'dır. Takip edilen umumî siyasetten dolayı Kamutaya ve ulusa hesap vermek, yapılan tenkitlere tatmin edici cevaplar hazırlamak kabine üyelerine yükletilmiş gayet ağır yüklerdir; bunlar da, ancak serbest hareket etmek, başkalarının nüfuz ve tesiri altında kalmamakla meşru olurlar.

Devlet Başkanının otoritesizliğini doğuran sebeplerden biri de kendisinin, hemen hemen her yerde, Kamutay tarafından intihap edilmesi veyahut veraset suretile bu mekâmı işgal etmiş olmasıdır. Ulus mümessilleri tarafından seçilen Devlet reisi, kendisini intihap eden uzva ve onun otoriter şeflerinden mürekkep olması lâzım-gelen kabineye karşı nüfuzsuz bir vaziyette kalmaktadır; çünkü, o mevkii işgal etmesi, ancak ulus mümessillerinin müsamahası, yardımı sayesinde olmuştur; işgal ettiği sandalyadan dolayı kendisini seçenlere karşı dâima borçlu vaziyetinde ve onların arzularına göre hareket etmek mecburiyetindedir. Polonya'nın yakın zamana kadar yaşayan büyük Mareşalını, Devlet Reisliğini kabul etmekten uzaklaştıran sebep, bu söylediklerimizden başka bir şey midir? Bugünkü Amerika Devlet Reisine ve 1933 den evvelki Almanya 'Cümhur Başkanına otoriteyi temin eden ulus tarafından doğrudan doğruya seçilmiş olması değil miydi? Nihayet İngiltere, Belçika, İsveç, Romanya Devlet reislerinin otoritesiz bir halde bulunmalarının sebebi, kendilerinin veraset suretile Başkanlık sandalyasını işgal etmelerinden başka bir şey midir?

Umumiyet itibarile, Kamutay tarafından seçilen Devlet Başkanlarının, ulus mümessilleri arasından seçilmiş olmasına rağmen, tatbikatta daima selâhiyetsizlik içinde çırpındıklarını görüyoruz. Bununla beraber, Kamutay tarafından Devlet Başkanlığına seçilen kimse, ulusun çok fazla perestîş ve hürmetine mazhar olmuşsa, her taraftan milletin yüksek itimadını kazanmışsa, böyle bir şahsiyetin esas kanunların tatbikatında oynayacağı rolü de inkâr edemeyiz. Kendisine bahşedilen selâhiyetlerden istifade edeceği gibi, yurdun siyasal hayatının tanzim edicisi olmaktan da geri kalmayacaktır ve kalamaz da. Çünkü, istinat ettiği, dayandığı temel bütün hâkimiyetin menbaı, bütün otoritenin kaynağı olan ulustur ve onun hürmetini, sevgisini, itimadını tamamen kazanmıştır. Bugün, kurtardığı ulusa Cümhuriyet rejimini veren ve senelerdenberi onun

Başkanlığını yapan Atatürk'ün, 1924 esas kanunumuzun tatbikatında oynadığı rol, kendisinin Kamutay tarafından seçilmiş olmasına rağmen, çok büyüktür ve buna, bu değerli role ulusun ihtiyacı vardır. En sıkışık, en üzüntülü ve buhranlı anlarda onun yüksek dehasının müdahalesini, onun kıymetli kararlarını, direktiflerini, fikirlerini ulus ve mümessilleri heyecanla, sabırsızlıkla beklemektedir. Atatürk'ün otoritesi ve ulusun sevgisi, bugün yekdiğerile ayrılamıyacak kadar birbirine karışmış bir haldedir; ona herkes bu yurdun ve ulusun kurtararı ve kurtarıcısı gözile bakmaktadır.

Devlet Başkanlarını otoritesiz, selâhiyetsiz bir hale koyan diğer bir prensip de, bilûmum icraî kararların mes'ul olan bir Bakan tarafından imza edilmiş olması mecburiyetidir. Devlet Reisi, siyasal mes'uliyeti üzerine alan bir Bakanın imzası mevcut olmadan hiç bir icraî karar yapamaz; aksi takdirde, yapılan muamele hiç bir hukukî netice tevhit etmez. Şu halde, kararlarda imzası zarurî olan Bakanların fikirlerine iştirâk etmekten başka bir vazife Devlet reisine düşmemektedir. Hatta, Devlet Başkanının yapacağı siyasal konuşmalarda bile, mes'ul olan bir Bakanın bulunması esas her tarafta kabul edilmiştir. İngiltere ve Fransa Devlet Reisleri mes'ul bir nazır hazır bulunmadan hiç bir siyasal görüşmelerde bulunamaz. 1924 senesinde valileri, büyük memurları, sefirleri istediği gibi serbesçe kabul ederek konuşmak istiyen A. Millerand, radikal partisinin çok şiddetli itiraz ve tenkitlerine maruz kalmıştı.

Hülâsa, bugünkü parlamentarizmde, Devlet Başkanı yalnız devleti teecessüm ettiren, temsil eden bir şahsiyettir²⁸⁾. İdare etmekten tamamen uzak, kabinenin kararlarını olduğu gibi kabul etmek, imza etmekle mükellef ve siyasal partilerin üstünde, onların müca-delelerinden, münakaşalarından, gürültülerinden, anlaşamamazlıklarından tamamen uzak bulunması lâzımgelen ve mevcudiyeti zarurî olan bir organdır²⁹⁾. Siyasal rolü, selâhiyetleri yoktur; eğer, esas kanunlarda kendisine bazı haklar tanılmışsa bunların istimali, hakikatte, kabineye aittir³⁰⁾. O, yalnız, Kelsen'in dediği gibi, devleti hariçte ve dahilde temsil eden, ulusun yüce itimadını şerefle taşıyan, kendisine her vakit ve her yerde saygı ile hürmet edilmesi lâ-

28) M. Hauriou. Précis de droit constitutionnel. S. 364

René Capitant, Régimes Parlementaires, «Mélanges Carre de Malberg» S. 40-41

29) Moreau. Pour le rég. Parle. S. 56

Duguit. Tr. de. dr. Const. C. II, S. 623, 633, 636

30) M. Hauriou, Précis de droit constitutionnel. S: 364

zımgelen bir şahsiyettir³¹⁾. Bugünkü parlamentarizm Devlet Reisinin mevcudiyetinin zarurî olmadığını; bu organın bulunmamasının demokrasi ile de uygun olduğunu söyleyenler kadar ileri gitmemektedir³²⁾. Devlet Reisi mevcut olmalıdır; ancak, bütün siyasal gürültülerin, mücadelelerin fevkında bulunmak şartile. Hegel ve Jellinek tarafından tasavvur edilen otoriter Devlet Reisinin, bugün için yerini selâhiyetsizliğe terketmek mecburiyetinde kaldığını kabul etmek zarureti karşısında bulunuyoruz.

İşte, yirminci asrın ortalarına doğru Parlamentarizmin almakta olduğu yeni çehrenin ana çizgileri.

BİTİRİM

Şimdiye kadar klâsik parlamentarizmin mahiyetinden ve bu rejimin tekâmül neticesi olarak geçirdiği değişikliklerden bahsettik. Görüyoruz ki klâsik parlemantarizmin mahiyeti hakkında, siyasal kuvvetlerin ayrılma tarzı noktasından, hukukçular arasında fikir birliği mevcut değildir. Bazıları, Montesquieu'nün söylediği şekilde kuvvetlerin ayrılmasile; bazıları ise, J. J. Rousseau'nun düşüncesine uygun, teşriî kuvvetin icraî organa üstünlüğü ile klâsik parlamentarizmin meydana geleceğini söylemişlerdir.

Parlamentarizm hususunda klâsik telekkiler ne olursa olsun, bu gün bu rejimin bir tekâmül seyri takip ederek ulusun ihtiyaç ve menfaallerine daha uygun yeni siyasal bir çehre almakta olduğunu görüyoruz. Mevzumuzun daha başlangıcında söylediğimiz gibi, fertleri idare eden, onların gerek Devletle ve gerekse birbirleriyle olan münasebetlerini, tamamen kendi haklarını himaye edecek bir şekilde, tanzim eden ve ona cevap veren siyasal rejimler zamanın telekkisile, meydana çıkan yeni ihtiyaçlara göre değişmekte ve tekâmül etmektedirler.

Ulusun büyük iktidarı önünde mutlakıyet rejiminin zayıflamasından meydana gelen klâsik parlamentarizm³³⁾ için, bugün, ne hâkimiyeti elleri arasında bulunduran bir Devlet Reisi ve ne de onun iktidarını tahdit etmek meseleleri mevzuu bahistir; mutlakıyet rejim-

³¹⁾ Kelsen, Allg. Staatslehre. S. 805

³²⁾ Kelsen, Allg. Staatslehre. S. 304 - 305

• Vom Wesen und Wert der Demokratie S. 79

Platon. République III. 9.

³³⁾ J. Barthélémy, Précis de droit constitutionnel S. 89 Paris 1932

leri artık tamamen tarihe karışmışlar ve yerlerini halkın hâkimiyeti sistemine terketmişlerdir; bugün mevzuu bahsolan tamamen ulusun hâkimiyetine dayanan siyasal rejimlerin tekâmül neticesi olarak ne gibi bir şekil aldığı ve alması lâzımgeldiği meseleleridir. Ulusu idare edenlerin ödevleri daima ağırlaşmakta, Devlete hergün yeni yeni ödevler yükletilmekte, Devletçilik cereyanları her yerde kendine bir hız vermektedir. Bugün bu işleri görebilecek, iyi bir sonuca ulaştırabilecek yeni bir siyasal rejim bulmak lâzımdır. Klâsik parlamentarizmin bu günkü değişikliği, bizi, incelediğimiz ideal rejime doğru götürmektedir.

İş yapacak, isabetli ve çabuk kararlar verecek organların bugünkü Devlet organizasyonunda mevcudiyeti zarurîdir: bu da ancak kabineye yetke vermek, iktidar vermekle olabilir; yalnız bu yetke ve gücün her vakit Kamutay tarafından kontrol edilmesi şarttır. Parlamenların uzun formalitelerden sonra kabul edeceği kararlar, kanunlar bugünkü acele ve zarurî ihtiyaçları pek geç olaraktan karşılayabileceklerdir; bugün ulusların, sayıların özenerekten tertip edilmiş söylevlerini, yaldızlı cümlelerini dinlemeye, onların sözenlik kabiliyetlerini takdire vakti yoktur; her şeyin üstünde anî ve yerinde olan kararların verilmesi lâzımdır. Mademki Bakanlar hükümet sandalyasına otururlarken kendilerine Kamutay tarafından itimat edilmiştir; o halde, bu güvenci kendilerinde saklamak, gerek olan kararları almalarını hoşgörmek lâzımdır. Parlamen, sonradan, bu kararları inceleyerek her vakit Bakanlara sorgu sorar, kritik eder, lâzımgelirse kararları değiştirebilir ve hatta yok edebilir; her halde, lüzumsuz şeylerden dolayı Bakanları devirmemek şarttır. Böyle olmayacak olursa, kabine istikrarsızlığı Bakanlara iş yapabilmek fırsatını, zamanını vermeyecek ve kabineler, Fransada olduğu gibi, aynı mevsimde doğmak, yaşamak ve ölmek için birbirlerini daima takip edeceklerdir³⁴⁾.

Burada, şimdiye kadar dokanmadığımız bir mesele vardır: Kabine istikrarsızlığına karşı bir çok tedbirler söyledik; bunların arasına, onlar kadar ehemmiyetli olan, iki noktayı daha koymak istiyoruz: o da siyasal partiler içinde disiplinin teessüsü ve halkın siyasal fikirlerinin terbiyesi. Kabine istikrarsızlığı siyasal partilerin çokluğu ve Kamutay içinde ekseriyeti ortaya koyacak bir partinin yokluğundan da ileri gelebilir. Meselâ: Fransada ekseriya böyledir. Ulusun, adedi artan bu partiler önünde gayet ihtiyatlı davranması,

³⁴⁾ Rossel (V.), *Le peuple Roi*, 1934, S: 39.

parti kuranların aldatıcı ve kuru söz vermelerine hiç bir vakit kapılmaması lâzımdır. Yurdun hakikî ihtiyacını düşünen, ulusun menfaatine en uygun olan siyasal partilerden birine girerek, fert seçime iştirâk etmelidir. Bu da ancak halkın siyasal terbiyesinin yükselmesiyle olacaktır. İkinci mühim bir nokta da parlamandaki siyasal partiler içinde sıkı bir disiplinin kurulması meselesidir. Eğer bu elde edilirse kabine istikrarsızlığı da nisbeten az olur. İngilterede, kabine istikrarsızlığının azlığındaki esaslı sebeplerden biri de partiler dahilindeki disiplin varlığıdır. Partisinin itimadını kazanan Başbakan zarurî tedbirleri almakta hiç bir vakit tereddüt etmez; çünkü, o kararları kendi partisinin üyelerine kabul ettireceğinden tamamen emindir.

Umuyoruz ki, icraî organların yetkelerinin genişletilmesi, Kamutayın sıkı kontrolü sistemi bugünün ihtiyaçlarına kâfi gelecektir. Karışık ve yorucu Devlet ödevleri karşısında, bugünkü rejim parlamenterin muzaffer çıkacağına inanarak, şimdilik, satırlarımıza nihayet veriyoruz.

Dr. RECAİ GALİP

BİBLİOGRAFYA

- ANSON, Loi et paratique constitutionnel de l'Angleterre
 BARTHÉLEMY (J.), Introduction du régime parlementarie en France
 BARTHÉLEMY (J.), Crize de la démocratie contemporaine
 BARTHÉLEMY (J.), Précis de droit Constitutionnel
 BARTHÉLEMY (J.), La crise de la démocratie représentative
 BARTHÉLEMY (J.), Le rôle du pouvoir exécutif dans les républiques modernes
 BARTHELEMY - DUEZ, Précis de Droit constitutionnel
 BAGEHOT, La constitution anglaise Paris
 BOUTMY, Etudes Politiques
 CARRÉ DE MALBERG, Considérations sur la question de la combinaison du référendum et du parlementarisme
 CARRÉ DE MALBERG, Contributions à la Théorie générale de l'Etat
 CAHEN, La loi et le règlement

- CASTEL (R.) De la représentation du gouvernement dans les chambres par les sous - secrétaires d'Etat
- CH. CROZAT, Amme Hukuku
- DELBEZ, Recherches sur la classification des formes politiques
- DENDÍAS (M.), Le Renforcement des pouvoirs du chef de l'Etat,
- DUGUÏT, La séparation des pouvoirs et l'assemblée nationale de 1789
- DUGUÏT, Traité de droit constitutionnel
- E. D'EICHTAL, Souveraineté du peuple et gouvernement
- ESMEÏN, Eléments de droit constitutionnel
- ENGELHARDT, La Turquie et le Tanzimat
- GOUET (Y.) De l'unité du Cabinet parlementaire
- HAURIU (M.), Eléments de droit constitutionnel
- HAURIU (M.), Précis de droit constitutionnel
- JELLÍNEK, L'Etat moderne et son droit
- JÉSE (G.), Les Principes générales du droit administratif
- KELSEN, Allg. Staatslehre
- KELSEN, Vom wesen und Wert der Demokratie
- LAWWEL (L.), Le gouvernement de l'Angleterre
- MAURICE ORDINAIRE, Le vice constitutionnel
- MAURICE ORDINAIRE, Les éléments d'une réforme parlementaire
- MAYOUX, De la solidarité ministérielle
- MONTESQUIEU, Esprit des lois
- MOREAU, Pour le régime parlementaire
- MOREAU, Le règlement administratif
- MÍRKÍNE CUETZEVÍTCH, Les nouvelles tendances du droit constitutionnel 1931
- NEGARET, Elément de droit public
- ÖMER RECAI, L'Evolution constitutionnelle en Turquie et l'organisation politique actuelle
- POÍNCARÉ (R.), Au service de la France
- POÍNCARÉ (R.), 933 de neşrolunan hatıraları
- PLATON, La république
- PRÉVOST PARADOL, La France nouvelle
- RAMSAY MUIR, How Britain is governed
- RENARD (G.), Souveraineté et parlementarisme
- ROBERT REDSLOB, Le régime parlementaire
- ROSSEL (V.), Le peuple Roi
- ROUSSEAU, Contrat social
- RENÉ CAPITANT, Régimes parlementaires (Mélanges R. Carré de Malberg)
- RENÉ CAPITANT, La Réforme parlementaire
- SAÍNT GÍRONS, Essai sur la séparation des pouvoirs

SIDNEY LOW, The Gouvernance of angland

STUART MILL, Gouvernement représentative

UBİCINI, Lettres sur La Turquie

WILLIAM (S.), Histoire constitutionnel de l'Angleterre

WOODROW WILSON, Gouvernement congressionnel